

A JÖVŐ VISSZAVÉTELE

Ifjúsági forgatókönyv

Az az együttes, amelyik a *Tragédiát* színpadra viszi, legyen fiatal. És legyen bölcs, mint a vénék, azaz tudja: a *Tragédia* a maga teljességében eljátszhatatlan. És játssza el mégis, ne legyen más választása.

A játék az együttes vezetőjének alkotói válságával kezdődjék. Az Úr szerepét ossza ki a rendező önmagának, és többé ne léphessen ki a szerepéből: az önmagával való teremtői elégedetlenségből. A befejezett mű nagyságáról beszélni ne legyen több udvariassági gesztusnál: a kisegítő személyzet gyér tapsa kongjon üresen a túlvilágított színpadon. A Rendező lélektelen szövegmondással jelezze: maga tudja a legjobban, hogy ami befejezett, az végleges, ami jövőtlen, az elvesztette a jóvátétel lehetőségét. Kész művével idegenül álljon szemben, mégse tudjon elszakadni tőle. Ne higgyen a sikerben, hívja ki mégis maga ellen a tapsot.

Dicsértesse magát, de legyen ereje beismerni: nem ő képviseli egyedül az itt fellépő együttes igazságát. A hallgatag Lucifert úgy lökje el magától, hogy ne férjen hozzá kétség: benne látja a jövőt. Lucifer szerepét ezért az együttes legerősebb egyéniségére bízza, akiben önmaga jobbak feléhez ragaszkodhat. Adjon Lucifernek lehetőséget a bizonyításra: a kész előadás újraterejtésére. Lucifer rendezhesse újra a darabot, ha nem is az elejétől, legalább a második színtől, vonhassa be az együttes tagjait a darab értelmezésébe, rendelkezessen velük szabadon.

A rendező legyen elég fiatal és elég öreg ahhoz, hogy nagylelkűségében jelezni tudja a sértettséget és sértettségében a nagylelkűséget. Éreztesse szellemi fölényét, azt, hogy az együttes dolgaiban egymaga szokott dönteni. Legyen kategorikus, amit mond, azt ne indokolja. Gondolkozása mégse legyen merev, még ha öntörvényűen mozgatja is együttese tagjait. Ez a kikötés fontosabb, mint amilyennek e pillanatban látszik: enélkül a Rendező képtelen volna a darab végén levonni a végső konzekvenciákat. A darab vége azonban még messze van.

A Rendező környezete egyszerre érzékeltesse a színház átmeneti világát és a befejezettség kietlenségét. A Rendező mindvégig ne találja a helyét, egyszerre legyen és ne legyen a színpadon.

Ádám és Éva legyenek hétköznapiak. Helyzetük legyen banális, szövegük közhely. Jelentéktelenségük emlékeztesse őket arra, hogy ebbe az együttesbe is szinte tévedésből kerültek. Mozgásuk legyen esetleges, legyen a mozdulatlanságig alkalmazkodó. Lássék rajtuk: nekik teljesen mindegy, hogy ki rendezi őket, és hogy a Rendező megosztja-e velük elképzeléseit. Ne kerüljön erőfeszítésükbe azzal áltatni magukat, hogy övék az egész színpad, hitük kitartottjaként tapogatózzanak faltól falig (fától fáig). Legyenek áttetszőek, akiknek bárki jöttment az agyukba láthat, legyenek alakíthatók. Tegyéek, amit mondanak nekik, és ne tudják, mit

tesznek. Legyen nyilvánvaló, hogy ha Lucifer azt mondaná nekik: legyenek önállóak, akkor engedelmesen önállóak lennének. Jövőjük ne izgassa őket, játékuk következménye ne tartozzék rájuk. Még akkor sem, ha egy alkalommal véletlenül olyat tesznek, ami — mint egy katapult — kiveti őket a boldogságból. De addig hitessék el a nézővel: nem okosabbak és nem butábbak, nem cinikusabbak és nem naivabbak nála. Legyenek egyformák, mint két gyerek, mint egy farmernadrágos fiú és egy farmernadrágos lány, legyenek összetéveszthetők. És ez a semmittevésük, ez a semmitmondásuk, ez a közönséges mindennapi életük legyen a Tragédia közvetlen, érzéki szintje. Legyen ez a végtelen jelenidőben forgó közömbös élet.

Innen próbálja meg őket kicsempészni a luciferi fortély — de csak egy játéknyi időre, ameddig egy előadás szokott tartani. És Lucifernek ne lehessen könnyű dolga. Miközben egy másik Lucifer szerepét játssza, szédüljön meg a szabadságtól, higgye azt, hogy neki minden sikerülhet. Képzeld azt, hogy ő a színpadon az Úr, és titokban máris vegye kezébe a képzeletbeli ostort. Hajszál válassza el attól, hogy hatalmi szóval szoktassa önállóságra rábízott partnereit.

De ezt csak a kívülálló vehesse észre. Ádám és Éva előtt Lucifernek azt a jóakarató idősebb barátot kell megjátszania, aki a fiatalok önállóságát pártfogolja. A fiatalok bizalmába kell férkőznie, meg kell nyernie őket a rendhagyó játéknak. Úgy kell rámutatnia a falra (a színpadra: a fára), hogy Ádám és Éva felébredjen a gyanú: a fal (a fá) csak látszat. Szép szóval és fortéllyal kell rávennie őket a felnőtségre, rávezetnie őket egy olyan katapultra, melyről csak a rálépés pillanatában fog kiderülni, hogy valóban katapult volt-e, vagy berozsdázott színházi süllyesztő.

Lucifernek mindent egy lapra kell feltennie. Érezni lehessen, hogy ettől függ: lesz-e hármuk találkozásából valódi közösség, mely ha nem is azonnal, de játék közben fokozatosan fel tud nőni a Tragédiához. Lucifer legyen a szorongásig vakmerő. Könnyelműen hagyja ki a számításból, hogy a Rendező végig ott áll valahol a háta mögött, s rideg szigorúsággal követi a mind álnokabb luciferi játékmenetet, a játék növekvő kétértelműségét, a szereplők eltávolodását önmaguktól, a szerepek mind szédítőbb szerepjátszását.

Sejteni lehessen: a Rendező — mivel nem lehet más, mint önmaga — egy idő után elkerülhetetlenül be fog avatkozni a játékba. Már az első mozdulat, az első siker után gondolni lehessen: nem következhet második: nem lehet minden készen kapottat állandóan kérdésessé tenni.

A hétköznapokból való közös felemelkedés és a hétköznapokba való közös visszahullás élménye legyen a Tragédia erkölcsi szintje.

Ezután ne lehessen ugyanúgy élni és ugyanúgy játszani, mint eddig. Mindenki legyen egy illúzióval szegényebb; a Rendező fogja szűkebbre a nagylelkűségét, Lucifer elégedjen meg a segédrendezői szereppel, Ádám és Éva ne érezze többé magát a paradicsomban. És mindenki legyen egy lehetőséggel gazdagabb: a Rendezőnek ne kelljen többé hatalmával elensúlyoznia az új kockázatát, Lucifer a szembenállás látványossága helyett kezdhesse meg a folyamatos munkát, Ádám és Éva pedig élje át jövőbevetettségét. Ádámnak ezentúl ne legyen mindegy, hogy mit játszik, Évának pedig, hogy hogyan játszik. Magányukban ne a függés, hanem a

be nem teljesedett közösség hiányát érezzék. Magányuk egyszerre ígérje és tagadja egymásrautaltságukat, a Tragédia ettől fogva legyen Lucifer, Ádám és Éva jövő- és közösségalkító kísérlete.

Lucifer egyszerre magyarázza és játszassa el, mintegy a csoporttal magával kísérleteztesse ki gyökeresen új rendezői koncepcióját: legyen a Tragédia ebben a felfogásban egy átlagos ifjúsági színpad jövő felé fordulásának drámája. Az fordul a jövő felé, aki maga szeretné kezébe venni sorsának irányítását. A jövő végéig belátni — ez már Lucifer különcsapdája. Lucifer legyen óvatos: ne lódtítsa Ádámot és Évát egyből a végtelen jövőbe, mikor a véges jövőtudatot is nehezükre esik majd elviselni.

Lucifer jó pedagógus módjára ne bízzék az ész mindenhatóságában. Ne sokat szavaljon a közösségi munka ésszerűségéről, hanem teremtsen meg a közösségi játék további feltételeit. Tegye hármuk közös ügyévé a legfontosabb kérdést: hogyan tovább? Lucifernek rá kell vezetnie Ádámot és Évát arra a felismerésre, hogy a jövőt egyszerre álmódja és éli az ember. Egy pillanatig se felejtsek: nem egy, hanem három ember együttes álmát és önmegismerését kell eljátszaniuk. Minél eljátszhatatlanabbnak tűnik egy ilyen közös álom, annál valóságosabban elhető át a csoport önmagára ébredése. Annál nyilvánvalóbb lesz, hogy itt két nemzedék közös jövőműhelyéről van szó, melyben az idősebb jogán Lucifert illesse meg a mindentudás fölénye. Vonja be tudását titokzatossággal, tegye mutatvánnyá, tegye álombeli sztorivá, ezzel is éreztesse, hogy a játék sorsa tőle függ. Legyen ő az, aki mindig tudja, hogy mit akar, míg a fiatalok csak azt tudhassák, hogyan *nem* akarnak élni.

Legyen a Tragédia az, aminek a szerzője szánta: a forradalmak hét-köznapivá válásának parabolája. A játék kulcsa, hogy ezt a közös sorsot, bármennyire is közös, ki-ki egyénisége törvényei szerint álmódja és élje: Lucifer mint múltat, Ádám mint jövőt. Érezni lehessen: Lucifer és Ádám szembevetett álma nem közönséges teljesítmény: úgy lezárt múlt, hogy nyitott jövő. Egyedül Éva szemére ne jöjjön álom. Éváról csak álmódjanak, miközben Éva talán virraszt, mintha ő lenne a mindenkori lelkiismeret.

Innen kezdődjék az igazi luciferi játék: a darab lényege. Legyen ez a Tragédia *történeti szintje*, erkölcsbe ágyazás után történelembe ágyazás valótlán valósága.

Lucifernek a színpadot mind gyakrabban kell majd átalakítania tudományos műhellyé, a játékot tanulássá. Ez a műhely hasonlítson az úrhajók fedélzetéhez: egy jövőprogram háromtagú legénysége egyetlen úrkabinba zárva utazzék a saját százezer éves múltját jelentő jövőbe, és ne tartson tovább ez az álom, mint az oxigénpalackban az oxigén.

Minél bonyolultabb a játék, minél több réteg bontható ki a Tragédiából, nekik annál magasabb gondolati és fogalmi szintre kell emelkedniük. Nem elég megérteniük a forradalmat, meg is kell találniuk helyüket a forradalomban. Azonosítaniuk kell a mindennapi jelen időt a forradalom jelenidejével. A szűk jelen idő helyett meg kell barátkozniuk a kiterjesztett jelen idővel, mely jövőt és múltat egyaránt magába foglal. Fel kell készülniük annak a megsejtésére, hogy a Tragédiában nemcsak a keret-színek fogják közre a történetieket, nemcsak a valóság az álmat, játék a játékot, mindennapiság a nembeliséget, hanem a maga rendjén a

történelem is visszatérhet a mindennapokba, a beszűkült jelen idő banalitásának is be kell valahogy ágyazódnia a történelembe.

Lucifer győződjék meg egyre inkább arról, hogy nemcsak a Tragédiát vállaló együttesnek van szüksége a darab közösségi értelmezésére, hanem a Tragédia értelmezésének is hármuk közösségi kísérletére. Próbáljanak meg tehát kiemelkedni korokba tördelt szerepeik naturalizmusából, a zene, a beszéd és a színpadon való helyváltoztatás együttes jelrendszerével hangsúlyozzák önmaguk folytonosságát. Legyen fontosabb Ádám, Éva és Lucifer helye és szerepe a forradalom műhelyében, mint a különböző színeken belül.

A megálmodott Éva fokozódó idegensége, elérhetetlensége jelentse Ádám növekvő magányát mindenfajta illuzórikus közösségben, a cselekvési lehetőség időleges beszűkülését, az erkölctől, saját ifjúságától való távolodást, a valóság eltűnését, tehát az önismeret beszűkülését.

Lucifer most már levehetné róluk a kezét, nem kell már apró cselekkel beavatkoznia a játékba. Minél szemlélődőbb Ádám, annál egyoldalúbban legyen kiszolgáltatva Lucifer tudásának. Megálmodhatja ugyan kis különálmát a közös álomban, a nagyságot a törpe jelenben, de ezzel ne tudja magát elkábítani. Úgy lebegjen a párizsi színpad a Tragédia felett, mint egy fájdalmas utópia, melyről nem lehet tudni: a távoli múltba vagy a távoli jövőbe vész.

Tűnjön úgy, hogy ez az a pillanat, ahol fel kellene ébredni. A luciferi játéknak be kellene érnie ennyivel. Ádám lássa be, hogy Lucifer tudása nem terjed tovább, mint az emlékezete. Ne bízzék az utólagos megismerésben, higgye azt, a jövő tudása csak akkor következik be, ha megvalósítjuk. Vagy ha ő nem, akkor Lucifer állítsa meg a játékot! Ne legyen a jövőkutatás sarlatánja, ne sodorja veszélybe együttesét!

Az álomnak mégis folytatódnia kell, az együttes nem játszhat távlatok nélkül. A Tragédia folytatódik még akkor is, ha a jelenből mechanikusan meghosszabbított jövő sohasem lehet más, mint kiindulópontja: a jövőtlenség. Ez is egy alternatíva: ez Lucifer alternatívája. Megfordított paradicsom, negatív utópia — falanszter. Rossz jövő, gyarmatosított jövő, olyan jövőmodell, melyből Lucifer tudományos pontossága és műltrairányultsága épp a lényegyet lúgozta ki, az egyéni kreativitáson alapuló közösségi távlatot. Az idegen világ, melyben talán új életet lehet kezdeni, éppolyan hamis alternatíva, mint Ádám öngyilkossága a földi világban. Mindkettőből kimaradt Éva, s Éva elvesztéséből következik Ádám elvesztése. Éva teljes hiánya Lucifer és Ádám gondolkozásmódjának dogmatizmusa. Ha Ádám, Lucifer és Éva az egyre nélkülözhetetlenebb Egész „átpillantásának“ mozzanatai — Éva elvesztése ejtse csapdába a jövőt. Ádám és Lucifer egymásrautaltsága Éva nélkül merev antinómiákra töredezen szét: vagy a hit, vagy a tudás, vagy az idealizmus, vagy a cinizmus, vagy az egyik, vagy a másik. Vagy-vagy. De sohasem a kettő együtt.

Miért Ádám elvesztése, miért nem Luciferé? Miért mindig az egyik véglet roppan össze, miért sohasem a másik? A hamis végletek egy rendezés rossz alternatívái. Rosszul felvetett kérdésekre lehet-e jól válaszolni?

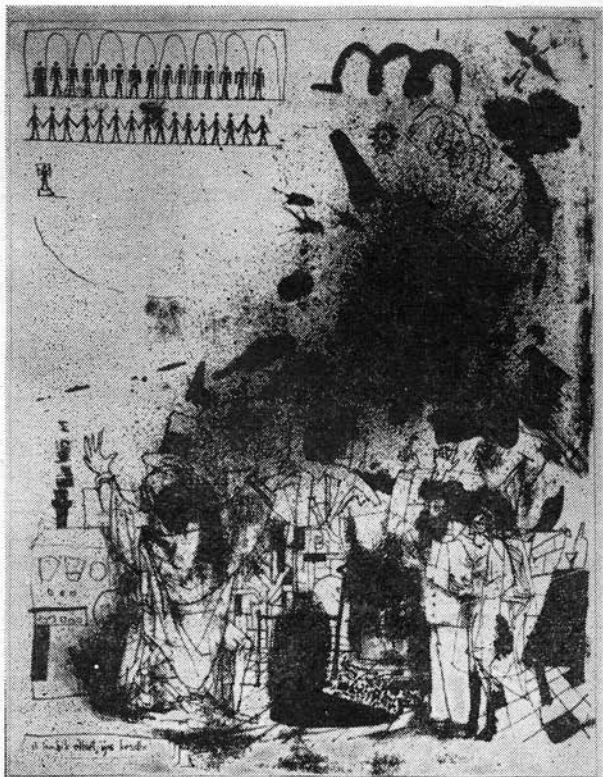
A világ összetettségéhez való felemelkedés csak közösségi kísérlet lehet. De miért marad el a szintézis nemcsak az álomban, hanem az éb-

redés után is? Miért nem elég a jövőhöz csak a szellem vagy csak a szerelem, sem a kettő együtt?

A Tragédia ott haladja meg önmagát, amikor egy új ember születésének lehetőségét hozza elkerülhetetlenül. Az új ember lehetősége — egy új nemzedék lehetősége. Ez az egyetlen valódi alternatíva, mellyel vissza lehet venni az elveszett jövőt, mellyel a történelemben lehet emelni a mindennapokat. Éva visszavétele a közösség visszavétele, a hamis alternatívák konkrét kritikája, a jövő közösségi ellenőrzésének lehetősége.

Mondottam ember, küzdj és bizva bízzál — új történelmi és erkölcsi győzelmek és bukások lehetősége. Ezt a lehetőséget a közösség nem felülről kapta, hanem maga teremtette meg magának. Ezt folytatni nem optimizmus és nem pesszimizmus, hanem az emberi jövő nyitottsága. Újra négyen lesznek, de az Urat játszó Rendező ezzel fölöslegessé is válik. Megszűnt egy mítosz, mely „mítosztalan már, de lelkiismeret még“.*

* Farkas Árpád „Avaron“ című verséből.

Kondor Béla: Illusztráció Az ember tragédiájához (XII. szín)